

«АЛЛЮЗИЯ» ТУШУНЧАСИ ВА УНИ ТАДҚИҚ ЭТИШДАГИ ТУРЛИ ЁНДАШУВЛАР

Д. Р. Хошимова

ҚДПИИ Инглиз тили ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси

ARTICLE INFO.

Keywords: аллюзия, адабий
ёндашув, интертекстуаллик.

Anotation

20-аср охирида пайдо бўлган ва фаол ривожланаётган тилшуносликнинг янги парадигмалари аллюзияга интертекстуалликни фаоллаштириш воситаси ва инсон тафаккурининг воситаларидан бири сифатида қарашга имкон берди. Ушбу "асбоб" атрофидаги дунёни концепциялаш ва турли хил тушунчалар тизимлари ўртасидаги ассоциатив корреляцияларни топиш имконини беради. Ушбу мақола аллюзияни ўрганишнинг ҳозирги ёндашувларини кўриб чиқади. Ҳар бир ёндашувда аллюзия жуда кенг талқин қилинади, бу эса битта таърифни шакллантиришда қийинчиликларга олиб келади.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Кириш

Тилшуносликда «аллюзия» тушунчасини изоҳлаш муаммоси доимо кескин бўлиб келган. Кенг маънода у шунчаки илгари ёзилган у ёки бу матн ёки фактга билвосита ҳавола сифатида таърифланади. Аллюзия кўпинча матн ёки оғзаки нутқнинг ўзига хос "безаги" сифатида қабул қилинади. Шу билан бирга, аллюзия кўп қиррали ҳодиса бўлиб, у ҳам адабий, ҳам лингвистик ёки маданий йўналишга эга бўлиши мумкин бўлган муайян тадқиқот мақсадларига мос равишда уни турли жиҳатларда ўрганиш имкониятини назарда тутади. Ушбу мақоланинг мақсади аллюзияни ўрганишнинг мавжуд ёндашувларини кўриб чиқиш ва унинг асосий хусусиятларини аниқлашдир. Ҳозирги вақтда аллюзияни ўрганишда қуйидаги ёндашувлар мавжуд: адабий, лингвосомиотик, интертекстуал, когнитив, когнитив-дискурсив, лингвостилистик ва лингвомаданий.

Аллюзия стилистик услуб сифатида

Т. Ф. Ефремова. Толковый словарь Ефремовой луғатида бўлса унга анча ҳам тушунарли ҳамда аниқ тасвир беради. "Аллюзия- ҳақиқий, таниқли, сиёсий, тарихий ёки адабий фактнинг ишорасидан фойдаланишдан иборат бўлган стилистик услубдир."¹ Ушбу келтирилган таъриф юқорида келтирилган таърифларга аниқлик киритади.

Литературная энциклопедия терминов и понятий энциклопедияда бу сўзга шундай таъриф берилади: Аллюзия- (лотинча allusio- ишора, ҳазил)- адабиётда, нотиклик ва сўзлашув нутқида

¹ Современный толковый словарь русского языка Ефремовой. 2000

маълум бўлган гапга, адабий, тарихий, кўпроқ сиёсий ҳаёт фактига ёки бадиий асарга ишора деб таъриф бериллади. Илк юнон комедияси оммага маълум бўлган фактларни карикатура қилиш орқали ҳақиқий одамларни масхара қилган. Ж. де Стаел Аристофанга қатъий муносабатда бўлган комедия ҳақида шундай ёзган эди: "Юнонларнинг ҳажвий санъати ишораларсиз амалга оширилмайди: қадимги шоирлар ҳали инсон қалбининг сирли булоқларини шунчалик чуқур ўрганмаган эдиларки, уларда уни ўрганишга сҳунчаки эҳтиросларни тасвирлашда қизиқиш уйғотади; лекин давлат оталарини масхара қилиш билан оломонни осонгина хурсанд қилиш мумкин эди"² Аллюзия ҳақиқий шахс, тарихий воқеа ёки адабий персонаж номини зикр қилиш сифатида таърифланиши мумкин, бу шунчаки тўғридан-тўғри ҳавола эмас ("**Геркулес** қадимги юнон қаҳрамони эди"), лекин баъзи бир кўшимча маъноларни уйғотади, ўзига хос хусусият ёки хусусиятни ўзида мужассам этган сўз орқали ўқувчига таъсир ўтказди. Шундай қилиб, биз **бахилни Скруж, кучли одамни Геркулес, гўзал аёлни Венера** деб тасвирлашимиз мумкин. Оксфорд аллюзиялар луғати инглиз тилида қўлланиладиган кўплаб бундай ишораларни аниқлаш ва тушунтиришга қаратилган бўлиб, уларни турли адабий асарлар ва бошқа матнлардан иқтибослар орқали кўрсатишга қаратилган.³

The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms КРИС БАЛДИК бўлса унга яъни аллюзияга таъриф келтириш жараёнида ҳам ёзувчи ёки шоир ҳам ўқувчи ва тингловчиларнинг аллюзияни англашдаги аҳамиятига ҳам эътибор беради, ҳам эслатиб ўтади: Аллюзия - табиати ва долзарблиги ёзувчи томонидан тушунтирилмаган, қандайдир ҳодиса, шахс, жой ёки бадиий асарга билвосита ёки бевосита ишора бўлиб лекин ўқувчининг шу тарзда айтилган нарсалар билан танишлигига таянади. Баъзи шоирлар (хусусан, Эзра Паунд ва Т. С. Элиот) жуда ихтисослашган билим соҳаларига ишора қилсалар ҳам, ишора техникаси муаллиф ва ўқувчи томонидан баҳам кўриши керак бўлган тарих ёки адабий анъанага мурожаат қилишнинг иқтисодий воситасидир. Ўзининг "Ҳайкаллар" шеърида - Пирс Кучулайинни ёнига чақирганда. Почта бўлимидан нима ўтди? — В. Б. Еатс келтлар афсонасининг қаҳрамони (Кучулаин) ва инкилобчилар Дублин почта бўлимини эгаллаб олган 1916 йилги Пасха кўтарилишининг янги тарихий қаҳрамони (Патрик Пирс) га ишора қилади. Сўнгги воқеаларга бундай долзарб ишоралар билан бир қаторда, Еатс кўпинча ўз ҳаёти ва дўстлари доирасига шахсий ишоралардан фойдаланади. Ишоранинг бошқа турларига таклид (* пародиядаги каби) ва структуравий асарлар киради, бунда бир асар бошқа асарнинг тузилишини эслатади (Жойснинг Улисс асари Гомернинг Одиссейига ишора қилганидек). * сатирада долзарб ишора айниқса муҳимдир⁴.

Комлев Н.Г ўзининг Словарь иностранных слов. *Луғатида бўлса унга қуйидагича таъриф келтиради* - . Аллюзия- (франсузча "ишора"< лотин. - alludere - масхара қилмоқ, ишора қилмоқ] - 1) яширин, пардали (лекин адресат учун тушунарли) кимнидир зикр этмоқ., 2) тасвирланган ёки содир бўлаётган нарсаларни барқарор тарихий тушунча ёки ибора билан боғлашдан иборат бўлган стилистик бирликдир⁵.

Эдвард Қуинн ҳам ўз A Dictionary of Literary and Thematic Terms луғатида аллюзияга қуйидагича шарҳ беради: Аллюзия - бадиий матн ичида матндан ташқаридаги бирор шахс, жой ёки ҳодисага ишора. Матн билан озми-кўпми замондош бўлган воқеа-ҳодисаларга ишора қилувчи ташбеҳлар долзарб аллюзиялар дейилади. Муайян одамларга ишора қилувчилар шахсий ишоралардир. Макбетдаги маст портернинг "an equivocator"га ишораси долзарб ишорага мисол

² Литературная энциклопедия терминов и понятий Москва НПК «Интелвак» 2001

³ The Oxford dictionary of Allusions Published in the United States by Oxford University Press Inc., New York © Andrew Delahunty, Sheila Dignen, and Penny Stock 2001 .6-b

⁴ The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms CHRIS BALDICK Published in the United States by Oxford University Press Inc., New York (C) Chris Baldick 2001

⁵ Словарь иностранных слов.- Комлев Н.Г., 2006.

бўла олади. . . Худо учун хиёнат қилган. . .”. Бу 1605 йилдаги порох фитнаси билан боғлиқ бўлган хиёнат учун суд жараёнида иккиланишни (ёлғон гапиришнинг бир тури) оқлаган Исус руҳонийси Ота Генри Гарнетга ишора.

Аллюзиянинг бошқа қўлланиши муҳим ғояни умумлаштириш (Кинг Конгнинг якуний сатрида: “It was Beauty killed the Beast- Бу гўзаллик ҳайвонни ўлдирди”) ёки замонавий ҳаёт ва қахрамонлик ўтмиши ўртасидаги истеҳзоли контрастни кўрсатиш (Жеймсдаги каби) бўлиши мумкин. Жойснинг “Улисс”даги классик параллеллари [1922], унда “Одиссея”даги қахрамонлик ишлари замонавий Дублиндаги кундалик ҳаётнинг оддий тафсилотларига сўзсиз қарама-қарши қўйилган). Филмда *homage* - бу бир режиссёрнинг бошқа бирининг ишига ишора қилиш атамасидир.⁶

Большой словарь иностранных слов.- *лугатида бўлса унга шундай таъриф берилади:* Аллюзиялар, [франтсуз тилидан олинган бўлиб. ишора - ишора]. маъносини бериб 1. Тасвирланаётган ёки воқеликда содир бўлаётган нарсанинг адабий, тарихий ёки мифологик тартибнинг барқарор тушунчаси ёки ибораси билан ўзаро боғлиқлиги. 2. Бадиий адабиёт, нотиклик ва сўзлашув нутқида – услубий сиймолардан бири: реал сиёсий, тарихийга ишора. ёки адабий. умумий маълумот бўлиши керак бўлган ҳақиқат бўлиб хизмат қилади.⁷

Эдвард ўзининг Новый словарь иностранных слов лугатида унга қуйидагича шарҳ беради: Аллюзия - (франтсузча ишора, лотинча *alludere* дан олинган бўлиб ҳазил, ишора маъноларини) — тасвирланаётган ёки воқеликда содир бўлаётган нарсаларни адабий, тарихий, мифологик тартибнинг барқарор тушунчаси ёки ибораси билан боғлашдан иборат стилистик бирлик бўлиб (масалан: И. истамайман ... ўз фикрларимни дарахт бўйлаб ёйиш - ; Игор полки ҳақидаги сўзга ишора).⁸

Жеребило Татьяна Васильевна СЛОВАРЬ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ лугатида бўлса унга шундай таъриф беради. “Аллюзия - [фр. ишора ҳазил “лат. *alludere* масхара қилиш, ишора”]. , ифода, ўхшаш товушли сўз ёки таниқли фактни эслатиш орқали ишора қилишга қаратилган стилистик фигура ҳисобланади. Газета-публисистик услубда адабий ташбеҳнинг турли турлари қўлланилади: 1) адабий иқтибослар - эсдалик; 2) фанлар, маданият арбоблари, сиёсатчилар ва бошқа таниқли шахсларнинг баёнотларини ўзгартириш; 3) Муқаддас Китоб (Инжил ёки Инжилдан фактлар, исмлар, иборалар); 4) машҳур қўшиқлардан, шу жумладан ўзгартирилган қўшиқлардан иқтибослар; 5) ўзгартирилган филм номлари ва улардан иқтибослар; 6) ўзгартирилган машҳур иборалар; 7) контекстга нисбатан ўзгартирилган бадиий асар номлари.⁹ **Клушина Н. И.**¹⁰ бўлса ўзининг Учебный словарь стилистических терминов лугатида бир қатор стилистик терминларга изоҳ бериб, мисоллар билан бойитган лекин у ерда аллюзияга таъриф келтирилмаган

Дилмурод Куронов бўлса ўзининг Адабиётшунослик лугатида шундай таъриф беради: АЛЛЮЗИЯ (лот. *allusio* - ишора, ҳазил) _ барчага таниш деб ҳисобланган реал сиёсий, маиший, тарихий ёки адабий фактга ишора қилишга асосланган стилистик усул. Мохиятан шарк мумтоз шеъриятида кенг қулланган талмех, (к.) санъатига якин келади. Фаркли жихати шуки, талмещ

⁶ A Dictionary of Literary and Thematic Terms, Second Edition Copyright © 2006 by Edward Quinn

⁷ Большой словарь иностранных слов.- Издательство «ИДДК», 2007.

⁸ Новый словарь иностранных слов.- by Edwart, , 2009

⁹ Жеребило Татьяна Васильевна СЛОВАРЬ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ Назрань Издательство ООО «Пилигрим» 2010

¹⁰ **Клушина Н. И.** К51 Учебный словарь стилистических терминов. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М. В. Ломоносова, 2010. – 38 с.

купрок машхур тарихий ва бадий фактларга ишора килинса, А.да иждокор уз замонасидаги сиёсий, маиший ёки бадий фактларга ишора қилиши ҳам мумкин. Яъни А.да ишора объектининг доираси кенгрок. Мае., Фахриёр:

Дарвоқе, орзу.

Орзу милтиқ эмас,

Шеърнинг интихосида

Отилмайди, -

деганида, Чеховнинг “Сахнада милтиқ осиглик булса, у албатта отилиши керак” деган машхур иборасига ишора қилади. Ш.Рахмоннинг “Тухмат” шеъриси эса ишора объекти узгача:

Кеча ўғри бўлди,

бугун вахшийдир

энди бутун дунё билар бу хафа.

қандай мўмин эди,

қандай яхшийди

анқайиб жимгина терганда пахта.

Ҳозирги вақтда аллюзия ҳақли равишда тилшуносликнинг энг кам таърифланган категорияларидан бири ҳисобланади. Ҳозиргача бу ҳодисанинг таърифи юқорида бирма-бир изоҳланганидек таърифлар жуда кўп келтирилган, уларда аллюзиянинг ёки аллюзия ҳақидаги таърифларнинг умумийлик жиҳати уни қайси тилдан олинганлиги ва қандай маъно англатиши, лекин умумий олиб қараганда луғатларда, дарсликларда келтирилган таърифлар бир-бирига жуда яқин, баъзи расмий манбаларда бўлса у ҳақида умуман таъриф келтирилмаган, шу билан биргаликда тадқиқотчилар аллюзиянинг ягона ва аниқ таърифи йўқ деб ҳисоблайдилар. Ҳатто бир йўналиш доирасида ҳам аллюзия жуда кенг талқин қилинади, бу унинг бир қатор тегишли тушунчалардан йўтарлича аниқ ажратилмаганлигига олиб келади.

Хулоса

Тадқиқотлар доирасида умумлаштирган ҳолда шуни айтишимиз мумкинки, аллюзия матннинг элементи, муаллиф услуби, муайян тил жамоаси маданияти, шунингдек, кодлаш ва таржима қилиш усулидир. Фон маданий билимлар, когнитив жараёнлар ва муаллифнинг ниятлари ҳисобланади. Аллюзия тадқиқот учун кенг материалдир. Ишоранинг ягона таснифини яратиш ва унинг кўплаб функцияларини ўрганиш муаммоси долзарблигича қолмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Александрова И. Б. А46 Учебный словарь по лексикологии [Учебник для журналистов]. –М.: МедиаМир, 2014. – 328 с.
2. А. Квятковский (Поэтический словарь «Советская энциклопедия» МОСКВА 1966
3. А. Куддон The Penguin Dictionary of literary terms and literary theory (С. Э. Престон) 1998
4. КРИС БАЛДИК The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms Published in the United States by Oxford University press(C) Крис Балдик 2001
5. Дилмурод Куронов, Зокиржон Мамажонов, Машхура Шералиева. Адабиётшунослик лугати / ф.ф.д. Д.Куроновнинг умумий тахрири остида. - Тошкент: Академнашр, 2010 йил. - 400 б
6. Е. Александрова. 2011 Словарь синонимов русского языка. Практический справочник. М.: Русский язык. 3

7. Эдвард Куинн A Dictionary of Literary and Thematic Terms copyright © 2006
8. Эдвард Новый словарь иностранных слов.- бй , , 2009
9. Жеребило Татьяна Васильевна СЛОВАРЬ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ Назрань Издательство ООО «Пилигрим» 2010
10. КАТИЕ ВАЛЕС A dictionary of stylistics Third edition published 2014 Third Avenue, New York, NY 10017, USA
11. Клушина Н. И. К51 Учебный словарь стилистических терминов. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М. В. Ломоносова, 2010. – 38 с. Комлев Н.Г Словарь иностранных слов.- ., 2006.
12. Л. П. Крысина *хам* Толковый словарь иностранных слов - М: Русский язык, 1998.
13. Л.М. Алексеева, В.И. Аннушкин, Е.А. Баженова, О.И. Блинова, Н.С. Болотнова, И.А. Вещикова, Л.А. Грузберг, Н.В. Данилевская, В.В. Дементьев, Л.Р. Дускаева, О.Н. Емельянова, Т.Б. Иванова, Н.В. Кириченко, М.Н. Кожина, Б.В. Кондаков, Г.А. Копнина, М.П. Котюрова, Е.М. Крижановская, О.А. Крылова, Н.А. Купина, Т.В. Матвеева, Л.М. Майданова, О.В. Протопопова, В.А. Салимовский, Л.Г. Самотик, О.Б. Сиротинина, А.П. Сковородников, Г.Я. Солганик, Т.Б. Трошева, Э.В. Чепкина, В.Е. Чернявская Москва Издательство «ФЛИНТА» Издательство «Наука» 2011
14. М. Х. Абрамс Корнелл University Glossary of Literary Terms USA 1999
15. Михельсон А.Д. Объяснение 25000 иностранных слов, вошедших в употребление в русский язык, с означением их корней; 1865
16. Н.Хотамов, Б.Саримсоқов Тошкент 1979 Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати Чудинов А.Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. 1910.
17. Mavludaxon Col, [19.04.2023 13:15]
18. Satimova, N.K., No'monova, M. (2021). THE ROLE OF INDEPENDENT READING IN IMPROVING YOUNG LEARNERS' SPEAKING SKILLS. International Journal on Integrated Education vol. 4, no. 4, Apr. 2021, pp.109-111
19. Mahmudjonova, N. (2022). REALIZATION THE CONCEPT OF "EDUCATION" IN MODERN LINGUISTICS. Scienceweb academic papers collection.
20. Отабоева, Мазмуна Раҳимовна. "ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ФЕЪЛЛАР ГРАДУОНИМИЯСИДАГИ ЎХШАШ ВА ФАРҚЛИ ЖИХАТЛАР." Conferencea (2022): 224-228
21. Отабоева, Мазмуна Раҳимовна. "ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ ҲОЛАТ ФЕЪЛЛАРИ ВА ИНГЛИЗ ТИЛИДАГИ САБАБ ФЕЪЛЛАРИ СЕМАНТИК КАТЕГОРИЯЛАРИДА ДАРАЖАЛАНИШ." INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL 3.6 (2022): 398-403.
22. Rahimovna, N. R. N. (2022). LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF RIDDLES (ON THE BASIS OF RUSSIAN, UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES). Open Access Repository, 8(2), 226-231.
23. Alisherovna, K. D. (2022). Paremiological units of praise expression in English culture. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(10), 198-202.

24. Zokirovna, I. Z. (2022). In English and Uzbek Languages the Importance of Suprasegmental Units in Expressing Value in Speech. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(5), 1-5.
25. INOMOVNA, I. H., Gulyamovna, X. Z., & Qizi, B. D. I. (2020). Classification and Types of Euphemisms. *Journal Impact Factor*, 7, 54.
26. Rahimovna, O. M., & Shamsiddinovna, J. Z. (2022). CREATING GRADUONYMIC ROWS IN VERB SEMANTIC CATEGORIES IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(10), 322-326.
27. Тухтасинова, З. М. (2016). Common pronunciation mistakes of Uzbek learners in speaking English. *Молодой ученый*, (11), 1719-1720.
28. Mahmudjonova, H. (2022). GREAT UZBEK WRITER ABDULLA AVLONIY'S VIEWPOINTS ON EDUCATION AND UPBRINGING. *Scienceweb academic papers collection*
29. N.Aliboeva, The expression of comparative analysis, *Science and innovation*, 1 (B7), 93-95, 2022
30. SHaxnoza, N. (2022). THE ROLE OF BORROWINGS IN THE DEVELOPMENT OF INTERLINGUAL COMMUNICATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(10), 270-274.
31. Gofurova, M. (2023). AN ELLIPTICAL CONSTRUCTION. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 15-18.
32. Gofurova, M. (2023). AN ELLIPTICAL CONSTRUCTION IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 19-21.
33. Омонов, В. (2021). ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДАГИ ГЕОЛОГИК ТЕРМИНЛАР ТИЗИМИДА ТЕРМИНОЛОГИЯ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МОРФОЛОГИК УСУЛИ. *Scienceweb academic papers collection*.